

BIJDRAGE

KASPER SWERTS

PROFETEN, PSALMISTEN EN ONRUSTSTOKERS. HANS KOHN (1891-1971) OVER HET VLAAMS- NATIONALISME

Exact 75 jaar geleden, toen de Tweede Wereldoorlog ten einde liep, werd in de Verenigde Staten een van de belangrijkste bouwstenen voor het naoorlogse onderzoek naar het nationalisme gelegd.¹ De geëmigreerde Praagse historicus en filosoof Hans Kohn (1891-1971) publiceerde in 1944 zijn monumentale studie *Idea of Nationalism. A Study in its Origins and Background*.² Het werk werd in een razendsnel tempo populair in de Engelstalige academische wereld en zou voor menig student van het nationalisme bovenaan de lijst van verplichte lectuur komen te staan.

Dat de *Idea* na al die jaren nog steeds heel wat weerklank vindt in het nationalisme-onderzoek valt ongetwijfeld toe te schrijven aan het feit dat Kohns werk aan de basis lag van één van de meest bekende typologieën: de dichotomie tussen *civic* en *ethnic* nationalisme.³ De typologie – ook wel de *Kohn Dichotomy*⁴ genoemd – houdt in dat het

---

1 Ik wil graag Aragorn Fuhrmann en Jens Bertels bedanken voor de kritische opmerkingen en suggesties bij een eerdere versie van dit artikel.

2 H. Kohn, *The Idea of Nationalism. A Study in Its Origins and Background*, New York, 1944. Dit artikel maakt gebruik van de 3de editie (New York, 1946).

3 De voorkeur om de Engelstalige termen te gebruiken, is omdat er in het Nederlands verwarring zou kunnen ontstaan door *civic* te vertalen als civiel. In recente jaren is er immers nog een derde variant beschreven, namelijk *civil nationalism*. Deze toevoeging aan de klassieke dichotomie is vooral uitgewerkt door de socioloog en nationalisme-theoreticus John Hall, en vindt aansluiting bij de filosofie van Will Kymlicka en Charles Taylor. Zie J. Hall, *Conditions for National Homogenizers*, in: U. Özkirimli (ed.), *Nationalism and Its Futures*, Basingstoke, 2003, pp. 28-30.

4 Louis Snyder was de eerste die de term gebruikte en hij maakte ook onmiddellijk een systematisch onderscheid tussen de twee verschillende vormen van nationalisme. L. Snyder, *The Meaning of Nationalism*, 3e ed., Westport, 1954, pp. 117-122.

< Portretfoto van Hans Kohn. Kohn zou vanaf 1934 in de Verenigde Staten wonen en er een succesvolle loopbaan als publieke intellectueel en academicus uitbouwen. Hij zou er daarenboven een generatie onderzoekers onderrichten die zijn studie naar het nationalisme zou voortzetten en verder uitdiepen. [ADVN, VB 6046]

nationalisme na de Franse Revolutie twee paden heeft gevolgd.⁵ Aan de ene kant is er het Westerse model, waarbij een sterke middenklasse ertoe heeft bijgedragen dat het nationalisme zich ontwikkelde volgens de idealen van de Verlichting en prioriteit gaf aan rationaliteit en individuele vrijheden. De aandacht zou daarbij komen te liggen op de wisselwerking tussen de staat en het individu, en de wederzijdse (burgerlijke) plichten en taken. Tegenover dat zogeheten Westerse nationalisme stond het

niet-Westers of Oosters model. Aanvankelijk geleid door een kleine groep van artiesten en intellectuelen was deze vorm van nationalisme geschoeid op de leest van wrok, jaloezie en nostalgie. Het gevolg was dat emotie en de collectieve gemeenschap in het Oosterse model de overhand kreeg op ratio en het individu. Het fundament van dit type nationalisme vormde niet de staat maar de volksgemeenschap, en een individu werd in de eerste plaats bepaald door zijn etnische eigenschappen.⁶

Al vanaf het begin heeft deze dichotomie kritiek gekregen. In een inmiddels befaamd artikel stelde de Canadese politieke wetenschapper Bernard Yack de strikte scheiding tussen de twee modellen aan de kaak. Yack bestempelde de mogelijkheid dat er een pure *civic* natie bestond als een mythe, en waarschuwde dat “*we should not fool ourselves into thinking that what we are constructing is a freely chosen and purely civic form of national identity*”.⁷ Nationalisme was, zoals Yack aangaf, altijd een amalgaam van de

5 U. Özkırmli, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Basingstoke, 2000, p. 41.

6 Voor een verhelderend overzicht van de twee vormen van nationalisme, zie K. Wolf, Hans Kohn's Liberal Nationalism: The Historian as Prophet, in: *Journal of the History of Ideas*, jg. 37, 1976, nr. 4, p. 666.

7 B. Yack, The Myth of the Civic Nation, in: *Critical Review*, jg. 10, 1996, p. 115; zie ook R. Brubaker, *The Manichean Myth: Rethinking the Distinction between 'Civic' and 'Ethnic' Nationalism*, in: H. Kriesel, e.a. (eds.), *Nation and National Identity. The European Experience in Perspective*, Zurich, 1999, pp. 55-72.

twee modellen en de scheiding was niet gestoeld op de sociale en politieke werkelijkheid, maar op een normatief referentiekader. Vooral dit normatieve aspect van de dichotomie tussen Westers en niet-Westers nationalisme is in de loop der jaren onder vuur komen te staan.⁸ De liberale theoreticus en criticus van nationalisme Yael Tamir bracht recentelijk nog te berde dat *“the distinction between the sophisticated and developed nationalism of the West and the crude and primordial nationalism of the East is more normative than descriptive and was meant to establish the moral supremacy of the West.”*⁹

Ook buiten de academische wereld en dichterbij huis werd met de nodige kritische reserves over de dichotomie geschreven. NV-A-voorzitter Bart de Wever beschreef een tiental jaren geleden hoe het *“onderscheid tussen een inclusieve, civiele identiteit en een exclusieve, etnische identiteit vlak na WOII al [werd] geconcipeerd door auteurs als Hans Kohn, maar wetenschappelijk geen stand [hield]”*.¹⁰ Het ‘inclusief nationalisme’ dat in de loop van het laatste decennium door de N-VA is verwoord, kan als een navolging van deze initiële kritiek worden gezien. Het poogt immers een overbrugging te zoeken tussen de gescheiden modellen om zo een alternatief te bieden voor een typologie die wordt afgewezen als onwetenschappelijk (en irreëel).¹¹

De Wevers kritiek illustreert bovenal de dubbelzijdige erfenis die Kohns *Idea* heeft nagelaten. Enerzijds heeft het werk de aanzet gegeven tot de totstandkoming van een typologie die nog steeds voer voor discussie levert. Anderzijds echter is de *Idea* een pars pro toto geworden voor Kohns volledige oeuvre. Het gevolg hiervan is dat het overige werk van de Praagse historicus en filosoof in de vergeetput is beland. Kohn heeft bijvoorbeeld ook een studie gewijd aan het nationalisme in de Lage Landen, en had daarbij voornamelijk aandacht voor het Vlaams nationalisme tijdens de negentiende en vroege twintigste eeuw.¹² Het is een opmerkelijke analyse die het Vlaams nationalisme vanuit een creatief oogpunt benadert, en ons doet reflecteren over de

8 Een uitvoerige kritiek op het West-Oost schisma kwam van Benedict Anderson. Zie B. Anderson, *Western Nationalism and Eastern Nationalism*, in: *New Left Review*, jg. 9, 2001, pp. 31-42.

9 Y. Tamir, *Not So Civic. Is There a Difference between Ethnic and Civic Nationalism?*, in: *Annual Review of Political Science*, jg. 22, 2019, pp. 419-34.

10 Ba. De Wever, *Identiteit in tijden van Expeditie Robinson*, 2 maart 2010, op: <https://www.n-va.be/nieuws/identiteit-in-tijden-van-expeditie-robinson>.

11 De vraag kan echter gesteld worden in welke mate dit de kritiek op de dichotomie beantwoordt. Het ‘inclusief nationalisme’ wordt immers vaak vergeleken met ‘populistisch nationalisme’, wat ook de suggestie kan opwekken dat het zelf een normatieve dichotomie is. Bart De Wevers metafoor van een ‘Chinese Muur’ tussen de twee vormen onderstreept dit punt nog verder, waardoor de notie van ‘inclusief nationalisme’ veeleer een herwerking is van de dichotomie dan een echt alternatief. Zie Ba. De Wever, *Over Identiteit*, Gent, 2019; F. Segers, *N-VA-voorzitter De Wever: “Er staat een muur tussen mijn inclusief nationalisme en een populistisch nationalisme”*, 3 mei 2019, op: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/03/de-wever-wijst-vraag-van-di-rupo-over-geld-voor-franstaligen-af/>

12 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries*, in: *The Review of Politics*, jg. 19, 1957, pp. 155-185.

lenzen die we gebruiken om het nationalisme te bestuderen. Het is dan ook verhelderend om – 75 jaar na de publicatie van de *Idea* – nog eens terug te komen op het leven en de ideeën van deze pionier van het nationalismeonderzoek, en zijn studie van het Vlaams nationalisme.

DE GEKRUIDE PRAAGSE LUCHT

Niet Parijs, Berlijn of Londen was in de twintigste eeuw de rijkste voedingsbodem voor de studie van het nationalisme. Die rol was weggelegd voor Praag. Zowel Ernest Gellner (1925-1995) als Miroslav Hroch (°1932) – beiden zouden in de naoorlogse periode het onderzoek naar het nationalisme mee bepalen¹³ – hadden voor de Tweede Wereldoorlog hun jeugd doorgebracht in de Tsjechische metropool.¹⁴ Kohn daarentegen had de stad in die periode al verlaten voor een verlengd verblijf in Palestina en zou na 1934 de rest van zijn leven in de Verenigde Staten doorbrengen.¹⁵ Praag had echter een blijvende indruk op hem nagelaten, en hij zou er zijn eerste stappen zetten in het onderzoek naar nationalisme. Kohn beschreef jaren later in zijn autobiografie hoe “*Prague was the foremost laboratory for the struggles, tensions and implications of modern nationalism (...) the very air of Prague made me a student of history and of nationalism*”.¹⁶

Praag – waar Kohn in 1891 in een Joodse middenklasse familie was geboren – was in de late negentiende en vroege twintigste eeuw het brandpunt van verschillende, onderling verweven politieke en culturele discussies. De tegenstelling tussen Tsjechisch en Duits had zich doorheen de negentiende eeuw nadrukkelijker gemanifesteerd in de stad, mede als gevolg van de politieke en culturele activiteiten van de bekende Tsjechische historicus František Palacký.¹⁷ Daarnaast vormde het Tsjechische vraagstuk slechts een van de stukken in de Oostenrijks-Habsburgse puzzel. Een mogelijke oplossing van het nationaliteitsvraagstuk had al voor de Grote Oorlog veel stof doen opwaaien in de dubbelmonarchie. Het nu nog bekende en veelbesproken antwoord van de Oostenrijkse sociaaldemocraat Otto Bauer op de Habsburgse Gordiaanse knoop, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1907), was slechts een van tal-

13 De twee meest bekende werken zouden in de jaren 1980 in de Angelsaksische wereld het onderzoek naar nationalisme een enorme boost geven, en worden nog steeds heruitgegeven en besproken. Zie E. Gellner, *Nations and Nationalism*, 2e ed., Oxford, 2006; M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, 2e ed., New York, 2000.

14 M. Hroch, *Studying Nationalism under Changing Conditions and Regimes: An Intellectual Autobiography*, Antwerpen, 2018, pp. 15-22; J. Hall, *Ernest Gellner: An Intellectual Biography*, New York, 2012, pp. 1-32.

15 A. Gordon, *Toward Nationalism's End. An Intellectual Biography of Hans Kohn*, Waltham, 2017, p. 4.

16 H. Kohn, *Living in a World Revolution: My Encounters with History*, New York, 1964, pp. 7 en 19.

17 A. Klíma, *The Czechs*, in: M. Teich en R. Porter (eds.), *The National Question in Europe in Historical Context*, Cambridge, 1993, pp. 232-243; G. Cohen, *The Politics of Ethnic Survival. Germans in Prague, 1861-1914*, 2e ed., West Lafayette, 2006.

loze werken die een weg uit het nationaliteitendoolhof uitstippelden. En ten slotte was er nog het vraagstuk van de Joodse identiteit, en de wisselwerking tussen de Joodse en nationale identiteit. De Dreyfusaffaire had een schokgolf door heel Europa gezonden en de opkomst en ontwikkeling van het zionisme in het Habsburgse rijk plaatste Joodse Europeanen voor de keuze tussen assimilatie en een eigen Joodse nationale identiteit. In de Tsjechische regio werd dit daarenboven nog gekoppeld aan het Duits-Tsjechisch schisma, waardoor er tegen het einde van de negentiende eeuw een drieluik was ontstaan van Tsjechisch jodendom, Duits jodendom en zionisme.¹⁸

Kohn, als telg van een geassimileerde Joodse familie, zou resoluut voor het zionisme kiezen. *"In the summer of 1908, when I was seventeen years old, I became a Zionist. As far as I remember I made this decision quite suddenly, without much soul-searching."*¹⁹ Tijdens zijn studieperiode aan de (Duitse) Karel-Ferdinanduniversiteit²⁰ werd Kohn lid van de zionistische studentenvereniging Bar Kochba, vernoemd naar een Joodse verzetsleider in het Romeinse rijk.²¹ Bar Kochba kende een kortstondig maar krachtig leven in de vooroorlogse Praagse intellectuele context. Het was, net zoals de stad zelf, een verzameling van diverse denkbeelden van toekomstige vooraanstaande denkers en schrijvers die fervent debatteerden over de politieke en culturele implicaties van het zionisme. Naast overtuigde zionistische denkers zoals Hugo Bergmann en Robert Weltsch waren ook buitenstaanders zoals Franz Kafka en diens goede vriend Max Brod regelmatig te bespeuren in de foyer van Bar Kochba.²² Voor Kohn zou deze smeltkroes van opinies de aanleiding vormen voor een intensieve interesse voor het zionisme, die vervolgens de basis zou leggen voor zijn analyse van het nationalisme.

---

18 Dit drieluik moet vanzelfsprekend niet als al te gescheiden worden beschouwd. Het opmerkelijke aan de Praags-Tsjechische context in deze periode is immers de verflechting van de verschillende identiteiten. Voor een uitvoerigere analyse, zie K. Čapková, *Czechs, Germans, Jews? National Identity and the Jews of Bohemia*, New York, 2012; H. Kieval, *The Making of Czech Jewry: National Conflict and Jewish Society in Bohemia, 1870-1918*, Oxford, 1988.

19 H. Kohn, *Living in a World Revolution [...]*, pp. 47.

20 De universiteitsproblematiek in Praag en de uiteindelijke splitsing van de universiteit in een Tsjechische en Duitse variant werd nauwgezet gevolgd in Vlaanderen. Lodewijk De Raet verwees bijvoorbeeld expliciet naar het Praagse voorbeeld in zijn eis voor de volledige vernederlandsing van de universiteit in Gent. Zie G. Eyskens, *Over Vlaamsche Volkskracht: Uit de geschriften van Lodewijk De Raet*, Antwerpen, 1939, pp. 303-305.

21 A. Gordon, *Toward Nationalism's End [...]*, pp. 14-15; K. Čapková, Bar Kochba Association, 14 juli 2010, op: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Bar_Kochba_Association.

22 I. Bruce, *Kafka and Cultural Zionism. Dates in Palestine*, Madison, 2007, pp. 23-29; Z. Moar, *Reconciling the Opposites: Max Brod and Nationalism in Prague*, in: *German Studies Review*, jg. 39, pp. 279-296; S. Spector, *Bergmann, Hugo*, 27 juli 2010, op: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Bergmann_Hugo; D. Shumsky, *Weltsch, Robert*, 4 November 2010, op: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Weltsch_Robert.

PROFETEN, PSALMISTEN EN KONINGEN

Tijdens zijn periode in Bar Kochba kwam Kohn in contact met de Oostenrijkse filosoof Martin Buber (1878-1965). Buber had naam gemaakt in de dubbelmonarchie door zijn studies over de chassidische cultuur, en in de periode tussen 1909 en 1911 gaf Buber op uitnodiging van Bar Kochba drie lezingen in Praag die een blijvende indruk nalieten op Kohn; een levenslange vriendschap tussen beide denkers was het gevolg.²³

Bubers lezingen – in 1911 gebundeld en gepubliceerd als *Drei Reden über das Judentum* – waren een pleidooi voor een hernieuwing van de Hebreeuwse cultuur. Buber argumenteerde dat de enige garantie voor een succesvolle Joodse staat een terugkeer was naar de basisbeginselen van het (antieke) Jodendom. Buber stelde daarvoor drie algemene ideeën voorop die in het Jodendom als “*natürliche Tendenzen des Volkscharakters*” fungeerden, en “*mit so großer Kraft und mit so großer Dauer äußern, daß sie einen Komplex von geistigen Werken und Werten erzeugen, welcher als das absolute Leben des Volkes angesprochen werden darf*”. De “*dreier untereinander zusammenhängender Ideen*” waren “*der Idee der Einheit, der Idee der Tat und der Idee der Zukunft*”.²⁴ Of zoals Buber het op een ander moment formuleerde: “*All-Liebe*”, “*All-Gerechtigkeit*”, en “*das messianische Ideal*”.²⁵

Buber zag deze drie ideeën bovenal vertegenwoordigd door drie historische actoren van de antieke Joodse staat: de koningen van Juda (gerechtigheid en daad), de psalmisten of psalmzangers (eenheid/harmonie en universele liefde) en de profeten (de toekomst en het messianisme). Deze drie antieke rolfiguren fungeerden vervolgens als ideaaltypes voor de drie pijlers van het Jodendom en Buber beargumenteerde dat elke Joodse afstammeling het drieluik in zich meedroeg. Bubers pleidooi voor een hernieuwing van de Joodse cultuur was in de eerste plaats dan ook gericht op een bewustwording bij elke Joodse afstammeling dat “*in uns lebt die Art der Propheten, der Sänger und der Könige Judas*”.²⁶

- > Foto van Martin Buber (1878-1965). Buber was een van de belangrijkste figuren in de ontwikkeling van het cultureel Zionisme tijdens de twintigste eeuw. Door zijn vooraanstaande rol als publieke intellectueel had hij daarenboven een uitgebreid internationaal netwerk. Buber had niet alleen uitvoerige discussies met Hans Kohn, hij stond ook bijvoorbeeld in contact met Albert Einstein.
[Wikimedia Commons]

— 23 Bubers lezingen hadden niet alleen een enorme impact op Kohn, maar op alle leden van Bar Kochba en ook ver daarbuiten. Zie P. Mendes-Flohr, *Martin Buber: A Life of Faith and Dissent*, New Haven, 2019, pp. 83-91.

24 M. Buber, *Drei Reden über das Judentum*, Frankfurt, 1920 [1911], p. 71.

25 M. Buber, *Drei Reden über das Judentum* [...], p. 47.

26 M. Buber, *Drei Reden über das Judentum* [...], p. 23.

Bubers lezingen zouden een diepe indruk nalaten op de jonge Kohn. De Praagse student wijdde jaren later als eerste een biografie aan Buber – *Martin Buber. Sein Werk und seine Zeit* (1930) – en ook in zijn autobiografie keerde Kohn terug op de invloed die Buber had gehad op zijn opvattingen over het zionisme. “*Buber’s intellectual breadth preserved our Zionism from cultural narrowness and made our nationalism compatible with a broad humanitarian and cosmopolitan outlook.*”²⁷ Kohn was in navolging van Buber een fervente aanhanger van het cultureel zionisme geworden, en een overtuigde Joodse nationalist. Hij trok in 1925 naar Palestina en was er een van de medeoprichters van de Joodse Brith Shalom beweging (Verbond van Vrede), die een binationale oplossing zocht voor de samenwerking tussen Arabieren en Joden in Palestina.²⁸

In 1929 zou Kohn echter afstand nemen van het zionisme om in 1934 Palestina voorgoed te verlaten en zich in de Verenigde Staten te vestigen. In de twintig jaar tussen Bubers eerste Praagse lezing en Kohns afscheid van het zionisme had de Praagse denker inmiddels ook zijn eerste stappen in het onderzoek naar nationalisme gezet, met als eerste grote verwezenlijking zijn publicatie *Nationalismus. Über die Bedeutung des Nationalismus im Judentum und in der Gegenwart* in 1922. Zoals de titel aangeeft, waren Jodendom en nationalisme aanvankelijk nauw verweven in Kohns analyse en hoewel Kohn zich officieel distantieerde van het zionisme, zou hij altijd in zekere mate schatplichtig blijven aan de opvattingen over het zionisme en het Jodendom die hij in het verleden had gecultiveerd.²⁹

Kohns analyse van het nationalisme – het meest uitgebreid verwoord in zijn *Idea* – was gestoeld op een bepaalde opvatting die als een transmutatie van Bubers lezingen kan worden beschouwd. Kohn argumenteerde immers dat het nationalisme na de Franse Revolutie het universele idee was geworden dat elk volk als een natuurlijke tendens ervoer. “*Nationalism is an idea, an idée-force, which fills man’s brain and heart with new thoughts and new sentiments, and drives him to translate his consciousness into deeds of organized action.*”³⁰ Kohn zag in het nationalisme de moderne adaptatie van Bubers idealen, en bracht de twee in een direct verband. “*Both the idea and the form of nationalism were developed before the age of nationalism. The idea goes back to the ancient Hebrews and Greeks, and was revived in Europe at the time of the Renaissance and the Reformation.*”³¹

27 H. Kohn, *Living in a World Revolution* [...], p. 69.

28 A. Gordon, *Toward Nationalism’s End* [...], p. 103.

29 Zie A. Liebich, *Searching for the Perfect Nation: The Itinerary of Hans Kohn (1891–1971)*, in: *Nations and Nationalism*, jg. 12, 2006, nr. 4, pp. 579–596; Z. Moar, *Hans Kohn: The Idea of Secularized Nationalism*, in: *Nations and Nationalism*, jg. 23, 2017, nr. 1, pp. 1–21.

30 H. Kohn, *The Idea of Nationalism* [...], p. 19.

31 H. Kohn, *The Idea of Nationalism* [...], p. 19.

Door nationalisme als een universeel idee te bestempelen – Kohn noemde de tijd van het nationalisme de “*first period of universal history*”³² – en als een heruitgave van de antieke Joodse idealen had Kohns analyse twee intrigerende kenmerken. Ten eerste beïnvloedde de combinatie Kohns visie over de geschiedenis. Door de nadruk te leggen op de universaliteit van het nationalisme ontwaarde Kohn een wederkerend element in de geschiedenis. “[History] gives us a critical awareness of ourselves and of our own time by providing perspective through comparison and distinction. Persons, events, and situations are always different and never the same: but they are never entirely new or unique.”³³ Kohn zag bijgevolg een zeker patroon opduiken in de “*era of nationalism*” die elke natie moest doormaken, ondanks de contingentie van de historische en geografische context. “[A nationality] satisfies itself with some form of autonomy or pre-state organization, which, however, always tends at a given moment of ‘liberation’, to develop into a sovereign state. Nationalism demands the nation-state; the creation of the nation-state strengthens nationalism.”³⁴

Kohns analyse berustte daarnaast op het gebruik van Bubers types van profeten, psalmisten en koningen om te beschrijven hoe in elke specifieke context vorm werd gegeven aan het idee van nationalisme. In *Prophets and Peoples. Studies in Nineteenth Century Nationalism* (1946) maakte Kohn gebruik van het ideaaltipe van de profeet om verschillende nationalistische actoren in Europa te duiden. Kohn beschreef hoe nationale volkeren “*found their spokesmen in national prophets who became the voice and the conscience of their people, interpreting its history or mission and shaping its character and personality*”.³⁵ Nationalistische profeten – die zowel op het politieke als het culturele veld actief konden zijn – waren de verpersoonlijking van het messianistisch ideaal omdat ze uiting gaven aan het nationaal idee “*in their words and often in their lives and call for better realization of the [national] ideas; these ideas become the normative form and goal of national life*”.³⁶

De rol van psalmist was in Kohns analyse voorbehouden aan de nationalistische schrijver of dichter die via zijn werk bijdroeg tot een harmonieuze natie. In het geval van het Engels nationalisme bijvoorbeeld – door Kohn gekarakteriseerd als het eerste voorbeeld van de nieuwe periode – schreef hij een cruciale rol toe aan de Engelse dichter John Milton (1608-1674) als wegbereider voor de ontwikkeling van een harmo-

— 32 H. Kohn, *The Idea of Nationalism* [...], pp. vii.

33 H. Kohn, A Historian’s Creed for Our Time, in: *Bulletin of the American Association of University Professors* (1915-1955), jg. 39, 1953, p. 612. Kohn zou in de tekst ook uitdrukkelijk de voorkeur uitspreken voor een geschiedkundige visie die rekening houdt met het “*recurrent character of history*”.

34 H. Kohn, *The Idea of Nationalism* [...], p. 19.

35 H. Kohn, *Prophets and Peoples. Studies in Nineteenth Century Nationalism*, 2e ed., New York, 1983, p. 2.

36 H. Kohn, *Prophets and Peoples* [...], p. 3.

nieuw nationalisme. Milton, aldus Kohn, was "a man of the Reformation but he carried at the same time the spirit of the Renaissance forward into the eighteenth century. In all his deep religiosity lies a new jubilant this-worldliness. Man and society were in the center of his concern."³⁷ Duitse en Russische literatuur daarentegen hadden volgens Kohn geen soortgelijke harmonie voortgebracht.

*"As in Russia a century later, a rich flowering of literature was paralleled by the inability of the educated class to transform the state; state and society remained separate, as if belonging to two different worlds (...) The life of great spiritual intensity in eighteenth century Germany was a private life."*³⁸

Ten slotte was er nog Bubers 'Idee der Tat' dat Kohn bijna als vanzelfsprekend lokaliseerde bij de nationalistische politici en staatsmannen, de moderne adaptatie van de antieke koningen van Juda. In zijn Engels voorbeeld legde Kohn het ideaal van daad en gerechtigheid bij Oliver Cromwell (1599-1658). "*Cromwell's leadership marked the definite transition from religious medievalism to modern England, to the domination of middle classes and trade interests.*"³⁹ Kohn verwees in zijn representatie van Cromwell ook steeds naar het Oude Testament en de Hebreeuwse cultuur om zo de continuïteit tussen het Jodendom en het nationalisme in de verf te zetten. "*It was above all the Old Testament which inspired Cromwell and his generation. The whole thought and style of the period was deeply colored with Hebraism.*"

De figuur van de nationalistische staatsmannen toont anderzijds hoe voor Kohn de drie ideaaltypes elkaar – net zoals bij Buber – in de realiteit altijd doorkruisten. Kohn herkende bijvoorbeeld in de Italiaanse staatsman Giuseppe Mazzini (1805-1872) aspecten van alle drie de types. Kohn beschreef hoe Mazzini "*devoted his life to becoming the prophet of the new faith*", maar wees er tegelijkertijd op hoe "*as a poet, he endowed these dogmas with a beauty and passion which sent other men out as apostles of the new faith (...) Life for him was not the quest of happiness, but the pursuit of duty.*"⁴⁰

Zijn gebruik van Bubers drie types onthult bovenal hoe Kohn een bepaald kader gebruikte waarmee hij verschillende voorbeelden van nationalisme vergeleek en analyseerde. Het nationalisme in Duitsland mocht dan wel een verschillende ontwikkeling kennen ten opzichte van Engeland – wat ook aanleiding heeft gegeven tot de dichotomie tussen *ethnic* en *civic* nationalisme⁴¹ – het beginpunt en de betrokken actoren waren altijd gelijkaardig. In zijn studie van de Lage Landen – en het Vlaams nationalisme in het bijzonder – zou Kohn een soortgelijke analyse maken.

— 37 H. Kohn, The Genesis and Character of English Nationalism, in: *Journal of the History of Ideas*, jg. 1, 1940, p. 83.

38 H. Kohn, *The Idea of Nationalism* [...], p. 369.

39 H. Kohn, The Genesis and Character of English Nationalism [...], pp. 87 en 82.

40 H. Kohn, *Prophets and Peoples* [...], pp. 78-79.

41 Zie U. Özkırımlı, *Theories of Nationalism* [...], p. 35.

THE SPIRIT OF MODERATION

Hoewel Kohn in de *Idea* al een korte omschrijving had gegeven van de regio zou zijn analyse van het nationalisme in de Lage Landen pas in 1957 verfijnd worden toen de *Review of Politics* Kohns artikel *Nationalism in the Low Countries* publiceerde.⁴²

In het artikel besteedde Kohn aandacht aan het nationalisme in België en Nederland tijdens de negentiende en twintigste eeuw. Nederlands nationalisme, aldus Kohn, had zijn eerste impulsen tijdens de Franse Revolutie gekregen. *“The French-imposed constitution, the first democratic framework the Netherlands ever knew, brought some lasting improvements (...) Without this preparatory work, the new Netherlands state could not have been built after the fall of Napoleon.”*⁴³ Zoals gewoonlijk maakte Kohn gebruik van de drie ideaaltypes om aan te tonen hoe de Nederlandse natie zich door de negentiende eeuw heen had ontwikkeld. Kohn beschreef hoe *“under the leadership of Willem van Bilderdijk (1756-1931), [a literary school] glorified royalism and the House of Orange (...) Bilderdijk’s brilliance and extremism influenced a whole generation of gifted Dutch youth, among them the poet Isaac da Costa (1789-1860) and Dirk van Hogendorp (1797-1845).”*⁴⁴

De rol van nationale profeet in Kohns Nederlands verhaal was echter weggelegd voor de liberale staatsman Johan Rudolph Thorbecke (1789-1972). Thorbecke, *“a typical scion of the Dutch middle class, became the leader of Dutch liberalism. The new constitution of November 3, 1848 was not a democratic constitution, but it set the Netherlands firmly on the road to expanding democratization.”*⁴⁵ Kohn concludeerde dat sinds Thorbecke’s profetisch staatsmanschap *“the march of liberty and democracy in the Netherlands was unbroken after 1848; in the Netherlands as in Switzerland the liberal movement of 1848, which was defeated in Germany, triumphed.”*⁴⁶

Het pad van het Belgisch nationalisme kruiste vanzelfsprekend de Nederlandse casus. Kohn beriep zich op zijn wederkerend *“moment of liberation”* om aan te tonen dat het Koninkrijk der Nederlanden gedoemd was om te falen omdat het niet kon opboksen tegen het Belgisch streven naar onafhankelijkheid. *“The desire of the Belgians for independence is one of the many instances proving that nationalist sentiments are stronger than economic considerations. The growing prosperity and material progress made Belgian subordination to the Dutch only more insupportable.”*⁴⁷ Kohn wees daarbij mogelijke

---

42 Zie in het bijzonder H. Kohn, *The Idea of Nationalism* [...], pp. 474-487.

43 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries*, in: *The Review of Politics*, jg. 19, 1957, p. 160.

44 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 160.

45 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 162.

46 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 162; Kohn verwees doorheen het artikel sporadisch naar het Zwitsers voorbeeld om aan te tonen dat de weg die Duitsland had gevolgd volgens Kohn niet voorbestemd was voor elke Germaanse natie, maar een gevolg was van de contingente Duitse omstandigheden.

47 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 164.

- ^ Spotprent van Louis De Potter (1786-1859) uit ongeveer 1830. De Potter was een vooraanstaand figuur in de beginmaanden van de Belgische Revolutie, maar werd mede omwille van zijn republikeinse en radicale standpunten snel buitenspel gezet en bedankt voor bewezen diensten. De Potter is daardoor als een 'banning van de geschiedenis' in de vergetelheid beland, ondanks zijn invloedrijke rol. [Rijksmuseum, Amsterdam]

Groot-Nederlandse ideeën van de hand en concludeerde dat *“both nations were happy when the union was ended”*.⁴⁸

Net zoals in de Nederlandse casus ontleedde Kohn enkele sleutelfiguren die gekarakteriseerd konden worden aan de hand van de drie ideaaltypes. In het bijzonder wees hij op de rol van Charles Rogier (1800-1885) *“who became one of the leaders of the new Belgium”*.⁴⁹ Maar een van de meer intrigerende figuren die Kohn belichtte was de revolutionaire journalist en pamfletschrijver Louis de Potter (1786-1859). Kohn zag in De Potter bovenal een miskende profeet – een soort Belgische Cassandra. *“[De Potter] dreamt of the introduction of principles of federalism and socialism. The majority of Belgians did not follow him. Soon Potter [sic], greeted so enthusiastically only a short while ago, fell from public favour and withdrew, spending his later years in voluntary exile in Paris.”* Kohn verzuchtte vervolgens dat *“to the historian it may be regrettable that the principle of federalism which Potter [sic] sponsored was defeated”*.⁵⁰

Kohns nadruk op de onvervulde profetische rol van De Potter is een eerste indicatie die verklaart waarom hij het grootste deel van zijn artikel zou wijden aan het Vlaams nationalisme. Kohn ondernam een poging om het Vlaams nationalisme in verband te brengen met de Belgische harmonie die hij bij het *“moment of liberation”* had vastgesteld. Hij had daarbij op het belang van de Belgische grondwet gewezen als fundament voor die harmonie:

*“This constitution was the work of a national congress, elected by limited suffrage, but though socially restricted nevertheless representative of the people as a whole. The division in the congress was not along linguistic or ethnic lines, but between Catholics and Liberals, then still united for the achievement of common goals, and it has remained fundamentally so, very different therein from Central European developments. Both parties included Flemish and French-speaking representatives; both spoke French.”*⁵¹

Door dit ideaal van Belgische eenheid voorop te stellen, zat Kohn verveeld met de casus van het Vlaams nationalisme. Kohn kon een Vlaamse harmonie immers niet tegenover een Belgische variant plaatsen, aangezien dit zijn argument over de Vlaamse en Waalse eenheid fnuikte.

Kohns oplossing zou echter tot een intrigerende conceptualisatie van het Vlaams nationalisme leiden.⁵² Kohn stelde dat het Vlaams nationalisme bovenal een uitdruk-

— 48 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 161.

49 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 164; zie E. Descailles, Rogier, Charles-Latour in: *Biographie nationale*. Tome 19, Bruxelles, 1907, pp. 693-781.

50 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 166. Zie Th. Juste, De Potter, Louis, in: *Biographie nationale*. Tome 5, Bruxelles, 1876, pp. 620-629.

51 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 166.

52 Wat opvalt, is de literatuur waarop Kohn zich zou baseren. Het bekende werk van de

king was van een grotere drang naar eenheid tussen Walen en Vlamingen, en dus het Belgisch nationalisme (in)direct ondersteunde.⁵³ Het gevolg was dat Kohn in het Vlaams nationalisme geen drang naar een eigen natiestaat herkende, maar een be-daard streven naar harmonie. *"No demand for political independence was involved. No Flemish state in the past existed to which such a demand could point. Religion was much stronger in the hearts of the Flemish than any racial feelings; they felt nearer to the Catholic Belgians who spoke French than to the Netherlanders."* In tegenstelling tot de Vlaams-nationalistische geschiedschrijving, en in lijn met wat Lode Wils heeft beargumen-teerd, zag Kohn het Vlaams nationalisme ook pas ontstaan na de Belgische Revolutie. *"A Flemish national movement started only after 1830."*⁵⁴

Kohn zou vervolgens twee algemene periodes in de ontwikkeling van het Vlaams natio-nalisme onderscheiden, en aan de hand van de drie ideaaltypes zijn argument verder onderstrepen. De eerste periode duurde tot ongeveer 1870, toen de Vlaamse natio-nale beweging niet meer was dan *"an endeavor on the part of a few writers to gain for the Flemish language the standing of a literary language and to kindle in the hearts of the people love and respect for the mother tongue and pride in the past"*.⁵⁵

Wat opvalt aan Kohns eerste periode is dat hij twee verschillende soorten psalmisten onderscheidde die beiden het Vlaams nationalisme intrinsiek wilden bepalen, en het messianistisch doel van de nationale beweging wilden uitstippelen. Aan de ene kant zag Kohn een ideaal dat voornamelijk vanuit Duitse hoek gevoed werd. Het stelde daarbij op basis van de Vlaamse taal een tegenstelling met het Frans voorop, en be-pleitte vervolgens een heraansluiting met het Duitse volk. Kohn wees daarbij in het bijzonder op de figuren van de Duitse historicus en veelschrijver Ernst Moritz Arndt (1769-1860) – *"Arndt had already in 1813 raised the demand that the Flemish lands 'which*

Amerikaanse onderzoeker Shepard Clough, *A History of the Flemish Movement in Belgium, a Study in Nationalism* (1930) – Kohn noemde het *"the best history of the Flemish movement"* – was vanzelfsprekend een belangrijk referentiewerk in de analyse. Opmerkelijker is echter dat Kohn ook steunde op Duitstalige publicaties die ideologisch sterk gekleurd waren. Hij verwees bijvoorbeeld naar het werk van de nationaalsocialistische politicus en arts Helmut Otto, *Die flämischen und holländischen Nationalbewegungen* (1936). Ten slotte is het ook belangrijk om te vermelden dat Kohn – hij was een ware polyglot – gebruik maakte van Nederlandstalige werken en auteurs, zoals Leo Picard, Max Lamberty en Marnix Gijsen. Het amalgaam van verschillende werken illustreert bovenal hoe Kohn ernaar streefde om een zo volledig mogelijk beeld van inzichten over de Vlaamse beweging te verga-ren waarop hij vervolgens zijn analyse kon baseren.

⁵³ Kohn maakte hierbij een opvallend gelijkaardig argument dat ook door Lode Wils rond die periode werd geformuleerd. Zie J. Tollebeek, *Historical Representation and the Nation-State in Romantic Belgium (1830-1850)*, in: *Journal of the History of Ideas*, jg. 59, 1998, pp. 329-53; L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen, 2005, pp. 160-167.

⁵⁴ H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 168. Voor meer info over de histo-riografie van de Vlaamse beweging, zie J. Tollebeek, *Historiografie*, op: <https://nevb.be/wiki/Historiografie>.

⁵⁵ H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 168.

were always German, must become German again” – en de Duitse filoloog en publicist August Heinrich Hoffman von Fallersleben (1798-1874). Von Fallersleben, aldus Kohn, “spent many years collecting Flemish folksongs, wrote a history of the Flemish movement from 1834 to 1854 and called the Flemings in many poems to liberate their country ‘von wälschem Lug und Tand’ (from French falseness and shallowness)”.⁵⁶ Arndt en Von Fallersleben zouden echter geen grote impact hebben op de ontwikkeling van het Vlaams nationalisme. Kohn maakte gebruik van het Tsjechische voorbeeld om erop te wijzen hoe Von Fallersleben “at one time even suggested that German should replace Flemish as national language in Belgium, a linguistic demand paralleled by that of some Russian Pan-Slavs on the Czechs. Most Flemish and Czech nationalists however, rejected all attempts at Germanification or Russification.”⁵⁷

Tegenover dit ideaal stond volgens Kohn de notie van een Vlaams nationalisme dat de nadruk legde op een verheerlijking van het eigen verleden en de taal. De profetische voorman hiervan zag Kohn in de Vlaamse filoloog en schrijver Jan Frans Willems, “one of the earliest Flemish nationalists [who] was a very lonely voice in the first part of the nineteenth century”. Willems had zich laten inspireren door de Duitse Romantiek – zijn briefwisseling met Von Fallersleben wordt door Kohn toevallig wel niet vermeld⁵⁸ – en “devoted his life to the glorification of the Flemish past”. Het resultaat was volgens Kohn dat Willems een aantal literaire figuren zou inspireren, en zo aan de basis lag van een ontwikkeling van het Vlaams nationalisme die rond de jaren 1870 was voltooid. Kohn beschreef hoe “Willems’ work among the Flemish was continued by his friend Ferdinand Augustijn Snellaert (1806-1872) and was considerably broadened by Hendrik Conscience (1812-1883) whose historical novels achieved great popularity”. Het resultaat, aldus Kohn, was dat “by the seventies a full-fledged Flemish nationalist movement had arisen, with its songs and symbols, heroes and historical memories”.⁵⁹

De nationale beweging bleef echter haar harmonie met het Frans behouden. “Even after the middle of the nineteenth century some of the greatest Flemish writers continued to write in French and to express the ‘Flemish soul’ most wonderfully in this ‘alien’ tongue”. Kohn verwees daarbij vanzelfsprekend naar een representatieve psalmist om zijn argument van harmonie te staven: “The greatest Flemish poet in modern European literature,

— 56 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], pp. 169 en 171. Zie ook W. Dolderer, Arndt, Ernst M., op: https://nevb.be/wiki/Arndt,_Ernst_M.; P. Nelde, Hoffmann von Fallersleben, August H., op: https://nevb.be/wiki/Hoffmann_von_Fallersleben,_August_H.

57 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 172.

58 Kohn omzeilt de mogelijke invloed van Von Fallersleben op Willems door de invloed van de Duitse Romantiek breed te stellen, en voornamelijk te wijzen op de voortrekkersrol van de gebroeders Grimm. Deze blinde vlek in Kohns analyse toont de mankementen van het ideaaltype omdat deze briefwisseling de tegenstelling, en bijgevolg zijn argument over het Vlaams nationalisme zou kunnen fnuiken. Voor de briefwisseling, zie A. Deprez, *Briefwisseling tussen Jan Frans Willems en Hoffmann von Fallersleben (1836-1843)*, Gent, 1963.

59 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], pp. 172-173.

*Emile Verhaeren (1855-1916) sang in French of 'toute la Flandre' and celebrated Belgium in its duality as a unique and necessary link 'entre la France ardente et la grave Allemagne'.*⁶⁰

Kohns tweede periode in de ontwikkeling van het Vlaams nationalisme zou ook schatplichtig blijven aan dit ideaal van harmonie, maar het werd verplaatst van het culturele veld naar de politieke ruimte. *"The new character of the Flemish movement after 1870 was marked by the transfer of activity from the literary to the political field."*⁶¹ Kohn bracht in deze transitie van het Vlaams nationalisme een opmerkelijk profet op het toneel om de mogelijke pistes voor de verdere ontwikkeling te duiden. *"Its non-political nature at that time, but also its future possibilities were pointed out in 1871 by a well-known Belgian sociologist, Emile de Laveleye."*⁶² Emile De Laveleye, een internationaal bekende Vlaamsgezinde Franstalige Belg in zijn tijd, had volgens Kohn de tijdsgeest goed begrepen, en voorspelde de toekomstige omstandigheden waarin het Vlaams nationalisme zich zou bevinden.⁶³

*"Though Laveleye [sic] maintained that the Flemish question did not yet exist in 1871, he was certain that it would arise with the democratization of the electorate and that the introduction of general suffrage would turn a dilettante agitation of intellectuals into a strong popular movement, similar to those which were threatening Austria with 'almost inevitable dismemberment'."*⁶⁴

De Laveleye, als ideale profet, gaf echter ook het antidotum voor de mogelijke ma-laise die zou kunnen veroorzaakt worden door nationalistische onruststokers. *"De Laveleye was afraid Belgium's national existence might then be endangered, if the Flemish did not show moderation and the Walloons political tact."* Kohn stelde daarbij vast dat *"Laveleye [sic] warned against putting irritating obstacles in the way of an inevitable democratic evolution which must favor the Flemish, but he firmly hoped that 'our fatherland will never be dismembered in the name of the principle of [ethnic] nationalism'."*⁶⁵

De Laveleye's waarschuwing werd volgens Kohn nauw nagevolgd door Vlaamse nationalisten. De *"spirit of moderation"* zou het vaste devies van het Vlaams nationalisme worden en bracht Kohn tot de conclusie dat het Vlaams nationalisme een succesvolle nationale beweging was. Kohn beschreef hoe sinds de jaren 1860 *"the Flemish nationa-*

60 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 176.

61 Kohn gebruikte dezelfde periodisering als Miroslav Hroch om het Vlaams nationalisme te analyseren. Beiden zouden echter tot een andere conclusie komen, wat later nog zal besproken worden. Zie M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival* [...], pp. 107-116; H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 177.

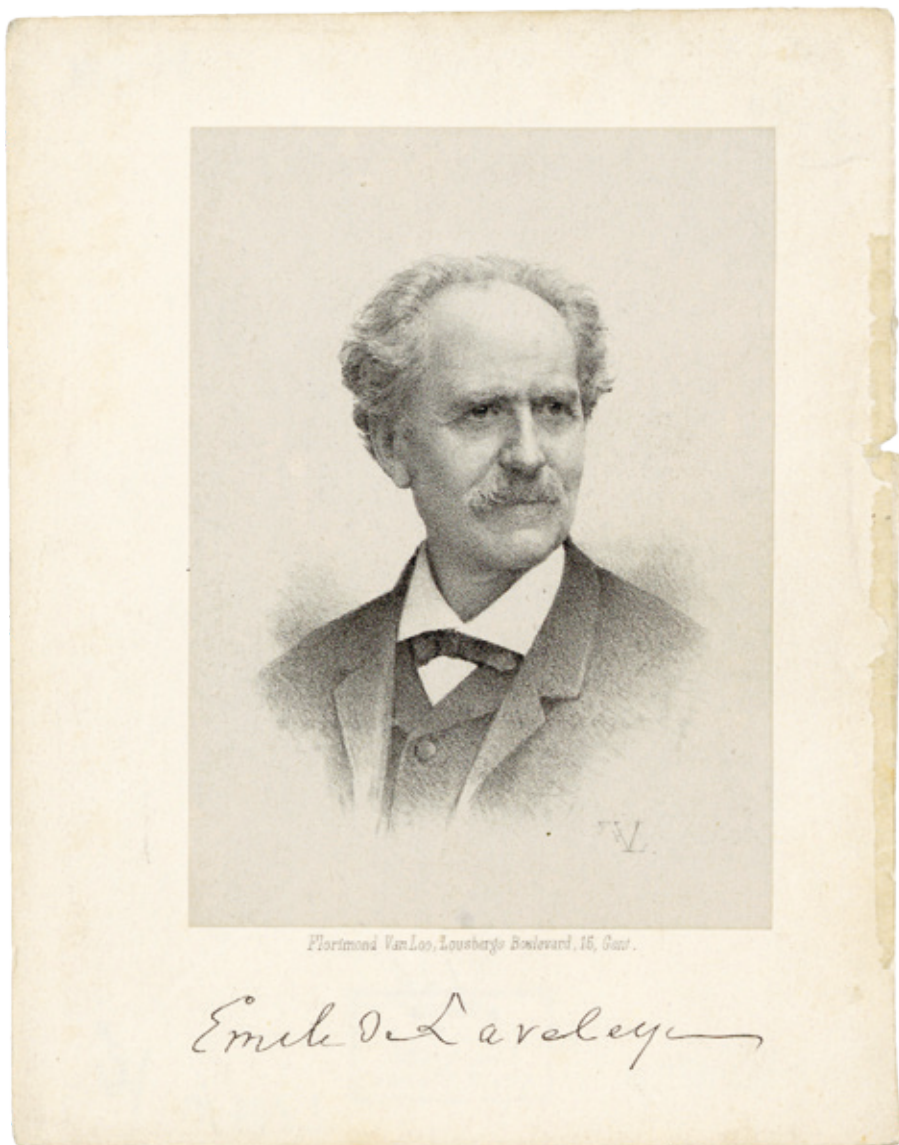
62 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 176.

63 De Laveleye had een intrigerende relatie met de Vlaamse beweging. Hij verdedigde de Vlaamse beweging in de internationale pers, maar stond er tegelijkertijd ook wat afstandelijk tegen. Zie H. Van Velthoven, *E. De Laveleye en de Vlaamse kwestie*, Gent, 1992.

64 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 176.

65 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], pp. 176-177.

- ^ Emile De Laveleye (1822-1892) was een internationaal gerenommeerde intellectueel gedurende zijn leven, en onderhield contacten met onder meer de Britse premier William Gladstone. Lodewijk De Raet zag in de figuur van De Laveleye, een Franstalige Vlaamsgezinde, echter een gemiste kans voor de Vlaamse beweging. De Raet zou in 1891 neerpennen dat "Wat gij niet hebt volbracht, o de Laveleye, voor uw volk, het Vlaamse volk, zal ik volbrengen". [Letterenhuis, Antwerpen]

lists carried on the struggle, ultimately successful, for the recognition of the equal rights of the Flemish language in the Flemish-speaking part of Belgium". De reden voor dit succes kwam volgens Kohn net door het gebrek aan een Vlaams nationalistische partij die als onruststoker de harmonie en wisselwerking tussen Vlamingen en Walen had kunnen vertroebelen. "This struggle was not conducted by revolutionary means but by parliamentary methods, not by a Flemish party, but through and within the three Belgian parties - Catholics, Liberals, and Socialists - in which Walloons and Flemings worked together."⁶⁶

Kohn zou wat de tweede periode van het Vlaams nationalisme betreft de tegenstelling tussen gematigde nationalist en nationalistische onruststokers verder uitdiepen. Hij legde de nadruk op de onruststokers om hun irrelevantie voor de bredere nationale beweging aan te tonen. Kohn beschreef hoe "World War I contributed to a radicalization of nationalism" maar relativeerde dit onmiddellijk door erop te wijzen dat "in democratic Belgium, this radicalization never went so far as in central and eastern Europe (...) The overwhelming majority of the Flemish remained faithful to the Belgian nation".⁶⁷

Wat opvalt aan Kohns analyse van de Vlaams nationalistische onruststokers is dat hij de verschillende actoren als verwrongen vertegenwoordigers van de ideaaltypes voorstelt. Kohn typeerde de dichter René de Clercq als een cynische psalmist die een valse harmonie predikte waar hij zelf niet in geloofde. "In exile, the poet René de Clercq (1877-1932) no longer demanded an autonomous Flanders but a mighty Deutschland [sic] (...) However, he was realistic enough to be deeply upset by the attitude of the Dutch who, as he complained, in no way shared his idea." In August Borms zag Kohn een mutatie van het ideaal van de profeet en karakteriseerde hem als een "national martyr" die een veroordeemd idee predikte.⁶⁸ Kohn wees er echter onmiddellijk op dat "once free, the 'martyrs' exercised no influence among the people".⁶⁹

Het resultaat van de verwrongen ideaaltypes was dat het Vlaams nationalisme volgens Kohn zelfs in een tijd van radicalisering en onrust bleef vasthouden aan zijn idealen van gematigdheid en harmonie. "The large majority of the Flemish in Belgium remained equally deaf to all extremist propaganda. They continued to vote Catholic or Socialist; the Front Party, the one 'Flemish' party - all the other parties embraced both Flemings and Walloons - received only insignificant support." Het had er bovendien toe geleid dat De Laveleye's profetie voltooid was geraakt. "[After the war] general and equal suffrage was introduced, and as De Laveleye had foreseen, it strengthened Flemish representation. The last remaining inequalities in the status of the Flemish language were removed through the democratic process."⁷⁰

66 H. Kohn, Nationalism in the Low Countries [...], pp. 177-178.

67 H. Kohn, Nationalism in the Low Countries [...], pp. 180-181.

68 Kohn had Borms als de leider van de activisten bestempeld en had erop gewezen hoe "the Allied victory doomed the activist cause". H. Kohn, Nationalism in the Low Countries [...], p. 182.

69 H. Kohn, Nationalism in the Low Countries [...], p. 183.

70 H. Kohn, Nationalism in the Low Countries [...], p. 182.

Niet alleen was het Vlaams nationalisme volgens Kohn erin geslaagd al zijn grieven op te lossen, het was ook trouw gebleven aan zijn ideaal van gematigdheid, waardoor radicale onruststokers – Kohn richtte zich in het bijzonder op de activisten en de Vlaams-nationalisten tijdens het interbellum – nooit een greep hadden gekregen op de hele Vlaams nationale beweging. Kohn beschreef hoe “[the activist cause] never was popular with the majority of the Flemish people”, en ook over de extreme Vlaams-nationalistische partijen in de jaren 1930 was hij kort. “In spite of the successes of the authoritarian movement in central and eastern Europe in the 1930’s [sic], the extremists made little headway in Belgium.”⁷¹

Kohn trok deze lijn ook door tot na de Tweede Wereldoorlog en zag de oorlog als de ultieme overwinning van de “spirit of moderation” in de ontwikkeling van het Vlaams nationalisme. “The outcome of World War II brought with it the end of the extreme Flemish nationalism (...) Belgian democracy emerged strengthened. The post-War Belgian parliament was again composed (...) of the three traditional parties, Catholics, Socialists and Liberals, in which Flemings and Walloons cooperated.” Sterker nog, “the spirit of moderation also helped to solve the dynastic question which, as a legacy of the War, aroused much passionate controversy”.⁷²

Kohn sloot zijn analyse van het Vlaamse nationalisme dan ook af met een hoge noot. Hij geloofde dat een voortvarende toekomst was verzekerd omdat het Belgisch nationalisme steeds kon blijven steunen op de wederzijdse werking tussen Vlamingen en Walen. De Laveleye’s vrees was volgens Kohn niet uitgekomen: België, anders dan Kohns eigen geboorteland, was niet uiteengevallen door nationalistische onruststokers.⁷³

SLOTBESCHOUWING: WAT MAAKT EEN NATIE SUCCESVOL?

In de jaren na de publicatie van de *Idea* heeft het werk terecht kritiek gekregen.⁷⁴ Kohns analyse van het Vlaams nationalisme bevat onmiskenbaar ook een aantal pijnpunten. Kohn maakt gebruik van een *top-down* perspectief waarbij hij het nationalisme van een bepaalde regio analyseert aan de hand van enkele figuren, voornamelijk de (burgerlijke) elites. Deze figuren staan vervolgens symbool voor het nationalisme in

71 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], p. 184.

72 H. Kohn, *Nationalism in the Low Countries* [...], pp. 184-185.

73 Het is opmerkelijk dat Kohn in zijn analyse geen gewag maakt van de amnestiekwestie na de Tweede Wereldoorlog, noch aandacht biedt aan de oprichting van de Volksunie. Het illustreert de tekortkomingen van Kohns analyse: Kohn geeft geen beschrijving van een historische context of nationale casus, maar tracht haar in te passen in zijn schema van ideaaltypes. Hierdoor loopt de analyse steeds het risico bepaalde facetten te overwaarden, en andere relevante ontwikkelingen te negeren.

74 Voor een uitgebreide kritische behandeling van Kohns *Idea*, zie J. Krzysztof, *Western (Civic) “Versus” Eastern (Ethnic) Nationalism. The Origins and Critique of the Dichotomy*, in: *Polish Sociological Review*, jg. 171, 2010, pp. 289-303.

Hans Kohn

Die Idee des
Nationalismus

NATIONALISMUS

S. Fischer

zijn totaliteit. Recent onderzoek naar banaal nationalisme en nationale onverschilligheid heeft dit perspectief al sterk bekritiseerd, en gewezen op de mogelijke divergenties tussen de verschillende sociale klassen en hun nationale identificatie.⁷⁵

De Vlaamse casus brengt bovenal de tekortkomingen van Kohns drie ideaaltypes aan het licht. Kohn vertrouwt immers op de drie types om verschillende naties met elkaar te vergelijken. Het gevolg hiervan is dat Kohn bepaalde figuren in een keurslijf moet forceren en de voeling met de Vlaamse en Belgische sociaal-politieke context verliest. De ideaalfiguren dwingen Kohn om een harde scheiding te maken tussen de gematigde en extreme nationalist, waardoor hij de dynamische sociale netwerken en contacten tussen de twee vleugels van de Vlaamse beweging compleet negeert. Het gevolg is dat Kohn bijvoorbeeld met geen woord rept over de toenaderingspogingen tussen het VNV en de katholieke partij tijdens het interbellum, aangezien dit niet in zijn algemene conceptualisatie past.⁷⁶ Het illustreert hoe Kohns ideaaltypes eerder een abstract kader vormen dat wordt gelegd op een bepaalde historische context dan dat ze het gevolg zijn van de studie van een bepaalde sociaal-politieke context, in dit geval de Vlaamse en Belgische.⁷⁷

De kritiek kan ook mede verklaren waarom Kohn in recente jaren in de vergeetput is beland. Het onderzoek naar het nationalisme heeft in recente jaren immers meer aandacht geschonken aan de sociaaleconomische factoren die een invloed kunnen uitoefenen op een nationale beweging. Kohns idealistisch perspectief is hierdoor eerder irrelevant geworden en correct bestempeld als een visie waarin het concept nationalisme – hoewel onderzocht – nog niet voldoende geïnterpreteerd werd.⁷⁸

< Hans Kohns *The Idea of Nationalism* (1944) was onmiddellijk een bestseller, en zou ook in meerdere talen uitgegeven worden, zoals deze Duitstalige uitgave van 1962. Het werk wordt algemeen beschouwd als Kohns magnum opus, en als de grondlegger van de befaamde dichotomie tussen ‘ethnic’ en ‘civic’ nationalisme. In de heruitgave van 2005 omschreef de nationalismeonderzoeker Craig Calhoun het werk als “*the most important statement of Kohn’s view*”. [ADVN, VB 7386]

75 Maarten Van Ginderachter heeft dit recent nog te berde gebracht in het onderzoek naar het nationalisme in België tijdens de negentiende eeuw, en gewezen op de tekortkomingen van het traditioneel perspectief. Zie M. Van Ginderachter, *The Everyday Nationalism of Workers: A Social History of Modern Belgium*, Stanford, 2019, pp. 2-7. Zie ook M. Van Ginderachter & J. Fox, *National indifference and the History of Nationalism in Modern Europe*, London, 2019.

76 Zie E. Gerard, Vlaamse Concentratie, op: https://nevb.be/wiki/Vlaamse_Concentratie.

77 Kohn wijkt hiermee ook af van Max Webers concept van het ideaaltype dat blijft wijzen op het belang van specifieke historische en sociaal-politieke contexten om een ideaaltype te construeren. Zie S. Whimster (ed.), *The Essential Weber*, London-New York, 2004, pp. 325-327.

78 Voor een uitvoerige uitleg hierover, zie L. Vos, *De werkelijkheid van de verbeelde natie*, in: R. Beyers (ed.), *Europa: identiteit en identiteiten. Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis op 26 oktober 2002*, Brussel, 2003, pp. 7-33.

Ondanks deze pijnpunten noopt Kohns verrassend oordeel over het Vlaams nationalisme ons tot reflectie. In het bijzonder over wat een natie of nationale beweging nu net succesvol maakt. Dit wordt nog meer intrigerend wanneer we Kohns conclusie vergelijken met die van Miroslav Hroch. Hrochs analyse ziet de periode rond 1870 ook als een sleutelmoment, maar trekt een andere conclusie. Hroch stelt immers dat het gebrek aan een uitgesproken Vlaamse partij een indicatie was dat de Vlaamse beweging gedesintegreerd was, en in vergelijking met andere nationale bewegingen in deze periode onsuccesvol was.⁷⁹ Hroch wijst op de pogingen van Het Vlaamsch Verbond in de jaren 1860 *“to achieve a political unification of the local groups (...) The Vlaamsch Verbond did not achieve its goal. The Flemish national movement continued to exist, but it did not succeed in attaining a dominant position in the Flemish part of Belgium.”*⁸⁰

De twee divergerende Praagse conclusies stellen ons voor een interessant vraagstuk. Het confronteert ons met de problematiek van de definitie van nationalisme en wie als een nationalist gecategoriseerd kan worden. Bij Kohn lag, in navolging van zijn cultureel zionistische achtergrond, de focus duidelijk op het element van niet-confrontatie en harmonie als basissteen voor de karakterisering. Een succesvolle nationalist was iemand die geen onrust stookte, maar de hand reikte naar andere volkeren en naties. Kohns analyse van het Vlaams nationalisme was daar een duidelijke getuigenis van. Het Vlaams nationalisme was volgens Kohn succesvol omdat ze geen drang voelde tot confrontatie, maar naar een harmonieuze samenwerking en eenheid streefde in het Belgische staatsbestel en via de verschillende politieke partijen.

Hroch interpreteerde deze samenwerking net als een mankement. Een succesvolle nationale beweging, aldus Hroch, was gestoeld op agitatie. Hij wees erop hoe in de Vlaamse casus *“patriotic agitation gained its first success only in 1840 when a petitioning movement was organized calling for the Netherlandish language to be granted equality of rights with the French”*. Het initiële succes zou zich echter niet vertalen in een grotere nationale tegenstelling. Een van de belangrijkste redenen volgens Hroch was dat

---

79 Frans-Jos Verdoodt, Antoon Vrints en Bruno de Wever hebben er recent op gewezen dat een grote doorbraak van de Vlaamse nationale beweging pas in de tweede helft van de twintigste eeuw gelokaliseerd kan worden. Een argument dat Hroch ook heeft gemaakt in een interview met *De Standaard*. Zie Br. De Wever, F.-J. Verdoodt & A. Vrints, *Flemish Patriots and the Construction of the Nation: How the Flemish Nation Ceased to be 'Small'*, Antwerp, 2019, pp. 7-12 en 40-46; R. Goossens, Miroslav Hroch, de Tsjechische richtingwijzer van Bart De Wever: 'De Vlaamse natie heeft geen eigen staat nodig. Ze is al lang voltooid', 29 oktober 2016, op: https://www.standaard.be/cnt/dmf20161028_02546081.

80 M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival [...]*, pp. 107; zie M. Reynebeau, *Vlaamsch Verbond (1861-1862)*, op: [https://nevb.be/wiki/Vlaamsch_Verbond_\(1861-1862\)](https://nevb.be/wiki/Vlaamsch_Verbond_(1861-1862)).

*“the fundamental political structure of Belgian public life was not determined by national antagonism, but by antagonism between the liberals and the clericals. This political antagonism was also latent within the Flemish movement itself, and was bound to split it sooner or later, despite all endeavours to keep it united on the basis of language and culture.”*⁸¹

Hrochs conclusie vormde de tegenhanger van die van Kohn. Omdat er geen nationaal conflict was, desintegreerde de Vlaamse beweging en was ze een onsuccesvolle nationale beweging. Kohn daarentegen stelde dat de desintegratie een teken was van nationale harmonie, en bestempelde de Vlaamse nationale beweging daardoor net als een succes. Een vergelijking tussen deze twee interpretaties laat kortom zien hoe we dezelfde periode in de geschiedenis van de Vlaamse beweging vanuit een verschillende lens kunnen bekijken en illustreert de veelvuldige manieren waarmee we nationalisme kunnen definiëren.

Een breder onderzoek naar de tegenstellingen tussen Hroch en Kohn, en in het bijzonder het belang van de veranderende geopolitieke context na de Tweede Wereldoorlog voor deze twee prominente Praagse denkers gaat het bestek van deze bijdrage te buiten. De tegenstelling illustreert wel hoe Kohn een unieke visie had op het nationalisme die een direct gevolg was van zijn ervaringen met de Oostenrijks-Habsburgse context en het cultureel zionisme. Dat Kohn ook 75 jaar na de publicatie van zijn *Idea* ons nog altijd kan doen reflecteren over het nationalisme in Vlaanderen en elders onderstreept mijns inziens dan ook de blijvende relevantie van deze vooraanstaande pionier in het nationalismeonderzoek.

---

81 M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival [...]*, pp. 107-108.